

BURDUR GÖLÜ KIYILARINDA KIŞLA YERLEŞMELERİ

Yrd. Doç. Dr. Salih CEYLAN *

Özet

Araştırmamıza konu olan kışla yerleşmeleri, Akdeniz Bölgesi'nin Antalya Bölümü'nde ve Göller yöresinin Burdur Gölü Havzası dahilinde yer alır. Burdur Gölü'nü çevreleyen dağlık ve tepelik alanların etekleri ve göle dökülen mevsimlik derelerin aşağı kesimleri, kışla yerleşmeleri için en uygun konumlardır. Çünkü, bu kesimler kuzey rüzgarlarına kapalı olduğundan kuytu, çoğunlukla kar düşmeyen ya da az kar düşen ve doğu - batı yönlerinde güneş ışınlarını en uzun süreli alabilecek konumlardır. Köy yerleşmelerinde küçükbaş(koyun ve keçi) hayvanlarını barındırabileceği yeri olmayan aileler, ekim-mayıs ayları arasındaki dönemi kışla yerleşmelerinde geçirirler. Kışla yerleşmeleri mayıs ayından itibaren(mayıs ayının ilk haftası) terk edilerek yaylalara(Söğüt dağları, Beşparmak dağı ve Katrancık dağı) göç edilmektedir. Yaylalardan kışlaklara dönüş ise havaların soğumaya başladığı eylül ayı sonları ile ekim ayı başlarına denk gelmektedir. Kışla yerleşmeleri; Çoban kulübesi(çadır), keçilerin barındığı ağıl(dam), koyunların barındığı ağıl(dam), sayvet, kuzuluk ve küspe bölümlerinden oluşur. Mevsimlik-geçici yerleşmelerden olan kışla yerleşmeleri havzadaki nadaslı ekime bağlı olarak her yıl yeniden kurulurlar.

* SDÜ Burdur Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü

Resume

Les quartiers d'hiver, qui font l'objet de notre recherche, se situent sur le bassin du lac de Burdur dans la région des Lacs qui prend place dans les frontières de la partie d'Antalya de la région méditerranéenne. Les pieds des zones montagneuses et crêtes qui entourent le lac et les parties basses des ruisseaux saisonnières qui se versent dans le lac sont des sites très favorables pour l'installation des quartiers d'hiver. Car ces sites, parce qu'ils sont fermés aux vents du nord, sont des endroits isolés, où les radiations solaires sont attirées abondamment par les parties est-ouest.

Dans les villages, les familles qui n'ont pas la possibilité d'abriter leur petit bétail (moutons, chèvres) passent la période qui s'étend du mois d'octobre au mois de mai dans les habitations des quartiers d'hiver, qui sont quittées à partir du mois de mai (la première semaine du mois) pour aller émigrer aux alpages (les montagnes de Söğüt, la montagne de Beşparmak, et la montagne de Katrançık). Le retour des alpages vers les habitations d'hiver s'effectue vers fin septembre et début octobre, où il commence à faire froid. Les quartiers d'hiver comprennent cabane de berger, sayvet (appellation locale utilisée pour la partie réservée au petit bétail), parc (étable) des troupeaux de chèvre, parc (étable) des troupeaux de mouton, partie réservée aux petits agneaux et au tourteau. Les quartiers d'hiver, qui sont classés parmi les habitations saisonnières-passagères sont réinstallés, chaque année, suivant l'état de la culture en jachère dans le bassin.

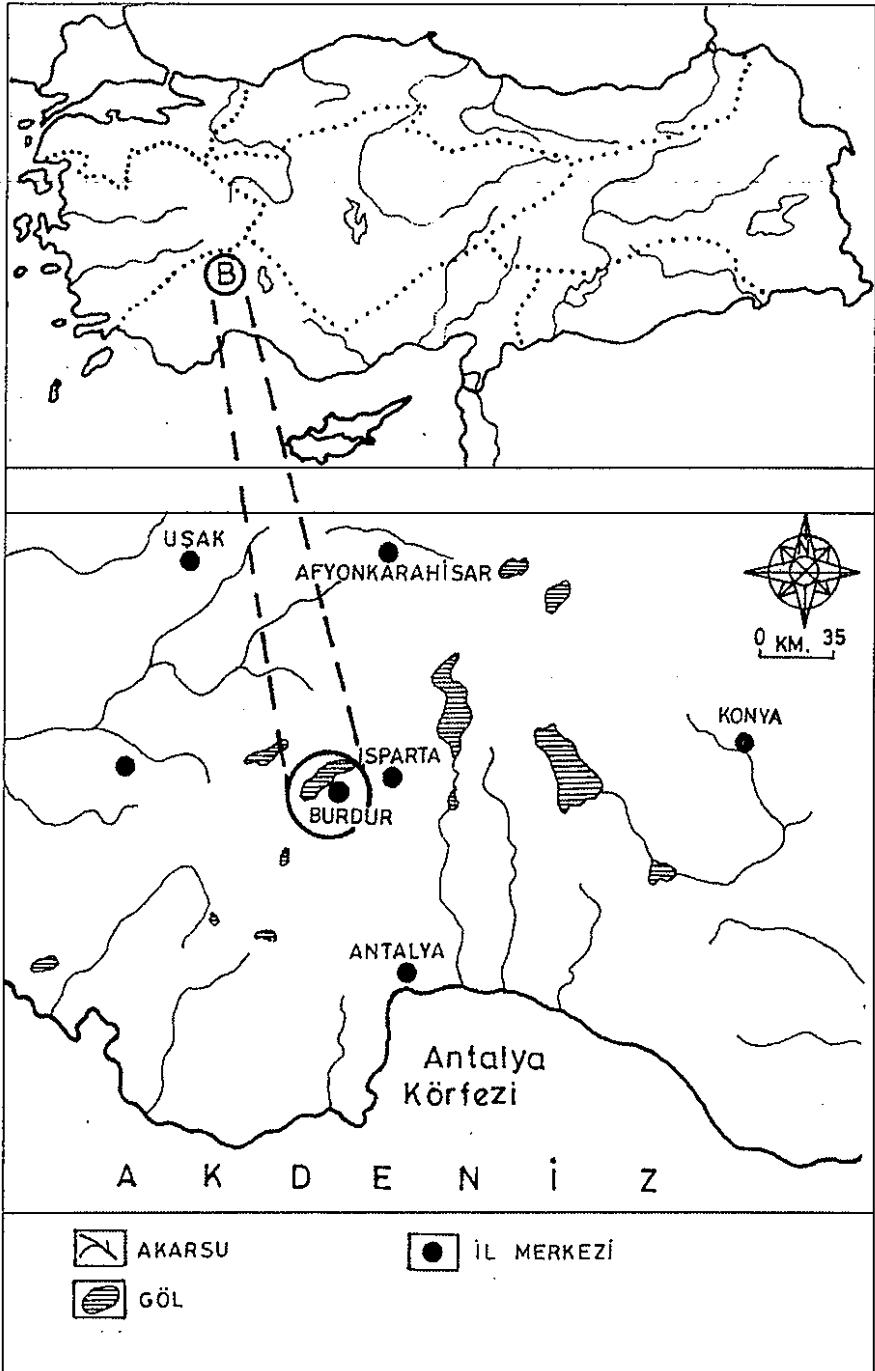
BURDUR GÖLÜ KIYILARINDA KIŞLA YERLEŞMELERİ

Giriş

Araştırmamıza konu olan kışla yerleşmeleri, Akdeniz Bölgesi'nin Antalya Bölümü'nde ve Göller yöresinin Burdur Gölü Havzası dahilinde yer alır (Harita : 1). Havzayı kuzeybatıdan sınırlandıran Söğüt dağları ile kuzeyden sınırlandıran tepelik alanlar (Büyükasarlık tepe -1565 m. , Katranlı tepe-1510 m. ve Demirli tepe-1565 m.) göl kıyılarındaki düzlük alanları soğuk rüzgarlara karşı koruduğundan , kışla yerleşmeleri bu kütlelerin duldalarında ve göle yakın konumlarda kurulmuşlardır. Gerçi, Burdur Gölü Havzasıyla komşu Göller yöresindeki birçok havza kışlak sahası olarak kullanılmasına rağmen, bu alanlarda kurulmuş olan kışla yerleşmeleri bizim araştırmamızın dışında kalmaktadır.

Ülkemizde kısa mesafelerde değişen doğal çevre özellikleri, insan yaşamı ile birlikte faaliyetlerini de etkilemiş ve mekandaki çoğu düzenlemeler buna göre yapılmıştır. Özellikle kırsal kesimde yaşayan insanlar, çevre ile olan etkileşimlerinde doğal çevreye daha çok bağımlı ve onunla daha iç içe yaşarlar. Mekânı bütün özellikleriyle en az değişime uğratarak ya da doğal çevrenin özelliklerine uyum sağlayarak ondan en ekonomik şekilde yararlanmaya çalışmak, kırsal kesim insanının temel özelliklerindedir. Nitekim, yükselti farkının sıcaklık değerlerinde yaptığı değişiklikler sonucu farklı dönemlerde yeşeren bitki örtüsüne bağlı kalarak sürüleleriyle birlikte yaylak ve kışlaklar arasında yer değiştiren ailelerin faaliyeti, bunun en güzel örneğini oluşturmaktadır. Ülkemizde bu tür kışlak saharından biri de Burdur Gölü kıyılarıdır.

Bilindiği üzere kışla; kış mevsiminde içinde oturulan meskenidir. Kışlak ise hayvancılıkla uğraşan yaylacı ailelerin sürüleri ile birlikte kış mevsimini geçirdikleri, soğuk rüzgarlara kapalı alçak ve kuytu yerlerdir. Bütünüyle kışlak sahası olan Burdur Gölü havzasında, kışla yerleşmelerinin araştırma konusu olarak seçilmesindeki en önemli sebep, Türkiye'de geçici yerleşmeler konusunda bu güne kadar yapılmış olan çalışmalarda

Harita:1- Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası

genellikle yayla yerleşmeleri üzerinde durulmuş olmasındandır. Oysa yaylak ve kışlak sahaları arasında yer değiştirerek yapılan hayvancılık faaliyetinde; bu faaliyetlerin sonucu olarak inşa edilen yayla yerleşmeleri ve önemi kadar , kışla yerleşmeleri de önemlidir . Çünkü, bu sahalardan her biri hayvanların yiyeceğini yılın sadece bir bölümünde karşılayabilmektedir. Nitekim ALAGÖZ¹, Ziya GÖKALP'in Türk Medeniyeti Tarihi adlı eserinde yaylacılık konusundaki ifadesine istinaden; her Türk aşiretinin bir ırmağı olduğu gibi bir de dağı vardı; çünkü ırmak kenarı onun kışlağı ise dağ da yaylağı idi dediğini yazmaktadır. Yine ALAGÖZ, Jules BLANCHE'in ifadesini şöyle aktarmaktadır: Bir yaylacının iki yaylağı (Pâturage = otlak, mera) vardır: biri yazlık öbürü kışlık. Gerçekten de yaz ve kış meralarından oluşan ve birbirini tamamlayan bu iki otlak bölgesi, sürünün yaşamı için adeta bir zorunluluktur. Biz burada doğal çevre şartları ve sürdürülen hayat tarzının şekillendirdiği Burdur Gölü kıyılarındaki kışla yerleşmelerini tanıtmayı amaçladık.

Her ne kadar kışla yerleşmeleri konusunda ülkemizde ayrıntılı çalışmalar yapılmamış olmasına rağmen yaylacılık ve yayla yerleşmeleri konusunda yapılmış olan çalışmalarda, kışla ve kışlak gibi kavramlara yeterince değinildiği dikkati çekmektedir.^{3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13} Nitekim TANOĞLU¹⁴ ; yayla, yaylak, yazlak, güzle, güzlek, kışla ve kışlak terimlerinin, yerleşme coğrafyasındaki anlamları bakımından fazla tereddüde yer bırakmayacak derecede açık olduğunu yazmaktadır. Biz de bu nedenle kışla, kışlak gibi kelimelerin ne anlamlara geldiği konusu üzerinde durmayacağız.

1-Doğal Çevre Özellikleri ve Kışla Yerleşmesi İlişkisi

Hidrolojik anlamda dış drenaja kapalı bir havza karakterinde olan Burdur Gölü, aynı zamanda tektonik bir depresyondur. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan bu depresyonun en alçak kesimleri göl suları tarafından işgal edilmiştir. Kışla yerleşmeleri Burdur Gölünü çevreleyen dağlık ve tepelik alanların eteklerinde kurulmuşlardır.

Çevresinde yer alan dağ sıralarının ana istikametine uygun bir şekilde uzanan depresyonun etrafını kuşatan yüksek kesimler, genellikle mezozoik ve tersiyer yaşlı formasyonlar ile volkanik serilerden meydana gelmektedir. Alçak kesimler ise neojen ve pleistosen dolgularıyla kaplanmış-

tir. Kuruluşu, tektonik menşeli olan Burdur Depresyonu, ana doğrultu eksenlerine (kuzeydoğu-güneybatı) paralel faylarla sınırlanmıştır¹⁵. Depresyonun kuzeybatı kesiminde aynı doğrultuda uzanan Söğüt dağları (En yüksek yeri Oyuklutekke Tepe, 1918 m.) yer alır. Kuzey kesimi ise, çok sayıda derelerle yarılmış tepelik bir saha görünümündedir. Bu dağlık alanlar kış mevsiminde soğuk rüzgarları nispeten engellediğinden kışla yerleşmeleri için elverişli ortam şartları hazırlamıştır.

Depresyonun doğu kesimi tıpkı kuzey kesimde olduğu gibi tepelik alanlarla çevrilmiştir. Bu kesim aynı zamanda, Burdur Depresyonunu Isparta Ovasından ayıran su bölümüne denk gelmektedir. Depresyonun güneydoğu kesimleri ise Beşparmak dağı ve Sulu dere dağları tarafından kuşatılmıştır. Beşparmak dağı (Şişli Tepe, 2028 m.) aynı zamanda havzayı çevreleyen dağlık alanların en yükseğe ulaştığı kesimdir. Depresyonun kuzeydoğu ve güneydoğu kesimleri ise, diğer depresyonlarla doğal bağlantıyı sağlayan ve genişçe düzlüklerden oluşan eşik sahaları ile sınırlanmıştır. Bunlardan kuzeydoğudaki düzlükler, depresyonu Kuleönü-Bozanönü ovalarına bağlayan bir eşik sahasıdır. Bu düzlükler de kışla yerleşmelerinin yoğun olarak kurulduğu kesimlerdir.

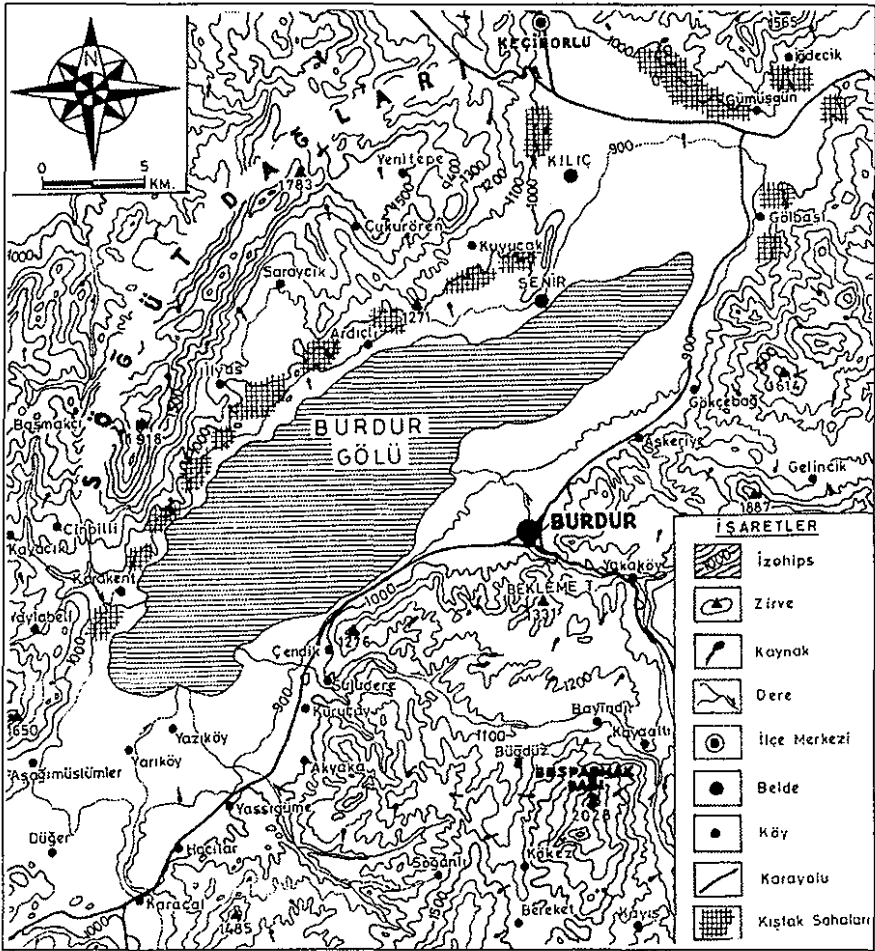
Göl kıyılarını çevreleyen 900 m. izohipsi ile çevredeki dağlık alanlar arasında 1000-1100 m.lik bir yükselti farkı vardır (Harita : 2). Nitekim, Söğüt dağlarının en yüksek tepesi olan Oyuklutekke Tepe, 1918 m.lik bir yükselti değeri gösterirken, depresyonu güneydoğudan sınırlandıran Şişli Tepe ise 2028 m.dir. Bu durum, depresyon tabanı ile çevredeki yüksek kütleler arasında 5-6 °C.lik bir sıcaklık farkı meydana getirir. Her ne kadar havza coğrafi konum itibarıyla Akdeniz coğrafi bölgesi sınırları içerisinde kalsa da tipik bir Akdeniz ikliminden uzak, karasal iklime daha yakın ancak, daha çok bir geçiş iklimi karakteri gösterir. Nitekim, Burdur'da yıllık ortalama sıcaklık, 13.0 °C (46 Yıllık ortalama) dolayındadır. Oysa, Akdeniz Bölgesi kıyı istasyonları için yıllık ortalama sıcaklık değerleri 19-20 °C dolayında seyrederek (Antalya 18.8 °C , Adana 18.6 °C). İç bölge istasyonlarında ise ortalama sıcaklık değerleri 10-11 °C civarındadır (Konya 11.5 °C , Ankara 11.6 °C). Ancak, ocak ayı yıllık ortalama sıcaklık değerinin 2-3 °C dolayında olması , kış mevsiminde depresyon tabanında iklimin çok sert geçmediğinin bir başka kanıtıdır. Bu da kışla yerleşmeleri için uygun ortam şartları yaratmıştır.

Burdur depresyonu az yağış alan yerlerden biridir. Nitekim, yıllık ortalama yağış miktarı 435 mm civarındadır. Buna karşılık çevredeki dağlık ve tepelik alanlar 700-800 mm civarında yağış alır. Bu durum, bitki örtüsüne de yansımış ve depresyon tabanında cılız bir bitki örtüsü (genellikle otsu türler ve tek tek ağaçlardan oluşan antropojen step sahası) , yamaçlarda maki toplulukları, çevredeki dağlık ve tepelik alanlarda ise sınırlı da olsa orman örtüsü tutunma olanağı bulmuştur.

Burdur depresyonu, kar yağışları ve karın yerde kalma süresi bakımından kışla yerleşmeleri için çok fazla sorun yaratmamaktadır. Nitekim, çevredeki dağlık alanlar önemli miktarlarda kar alırken , bazı yıllar göl kıyılarına hiç kar düşmediği görülür. Bu durum, kışla yerleşmeleri ve hayvancılık faaliyetleri bakımından elverişli ortam şartları yaratmıştır. Kar yağışları genellikle kasım ve mart ayları arasındaki devrede görülür. Burdur'da yıl içindeki kar yağışlı gün sayısı 8, karla örtülü gün sayısı ise 10 gün civarındadır.

Kışla yerleşmelerinin soğuk rüzgarlardan etkilenmemesi için, genellikle güney yamaçlarda kurulduğu görülür. Ancak, bu genel bir kural değildir. Bazen kuzey rüzgarlarına açık, alçak sahalarda da kışla yerleşmelerinin kurulduğu görülür. Bu durum, Burdur'un kış mevsiminde kuzey sektörden çok güney sektörlü rüzgarların etkisinde kaldığını göstermektedir.

Burdur depresyonu, akarsular bakımından da oldukça fakir bir sahadır. Nitekim, Burdur Gölü'ne güneybatıdan karışan Bozçay, bütün bir yıl süresince göle su taşıyan hemen hemen tek akarsudur (Üzerinde Karacal Göleti inşa edilmektedir). Ulupınar (gölün güneybatısı) , Büğdüz çayı (gölün güneydoğusu) ve Burdur kentinin içinden geçen Kurna dere si , göl kıyılarında oluşturdukları deltalarından da anlaşıldığı üzere sel karakterli olup, göle kış ve ilkbahar mevsimlerinde çok miktarlarda malzeme taşırlar. Yaz mevsiminde ise yataklar çoğunlukla kurudur. Oysa kışla yerleşmeleri için su kaynakları hayati bir önem taşır. Gölün sularının kükürtlü olması, kışla yerleşmelerinin su kaynaklarının olduğu yerlerde kurulmalarına ya da tankerler ile su taşınabilecek konumlarda kurulmalarına neden olmuştur. Ancak, havzada akarsular gibi kaynak sularının da çok verimli olmaması , kışlak sahalardaki hayvancılık faaliyetinin en öncelikli sorununu oluşturmaktadır.

Harita:2- Burdur Gölü ve Çevresinin Topografya Haritası

Depresyonun alçak kesimleri azonal topraklardan olan kireçli alüviyal topraklarla örtülüdür. Çok açık renkli ve hafif bir grilik gösteren bu topraklarda kireç ve tuz miktarı da oldukça yüksektir¹⁶. Özellikle gölün kuzey kesimleri bu tip toprakların en yoğun dağılışı gösterdiği kesimlerdir. Verimliliği hemen hemen yok denecek kadar az olan bu topraklarda, nadaslı ekim yapılmaktadır. Ekip-biçme faaliyetlerinin yapıldığı tarlalar dışındaki araziler tuz ve kireç oranının yüksek olması nedeniyle kullanılmamaktadır. Kışla yerleşmelerinin bir bölümü bu araziler üzerine kurulur. Bir çoğu ise, nadaslı ekimi takip ederek her yıl yeniden kurulur. Çünkü, gerek yasaklı orman sahaları ve gerekse ekip dikilen sahalar, küçükbaş hayvanların gezinti ve otlak sahalarını daraltmış olduğundan, çoğunlukla nadasa bırakılan araziler ile fundalık ve hazine arazileri bu faaliyeti karşılar duruma gelmiştir. Kışla yerleşmeleri de ekilen ve nadasa bırakılan arazileri izleyerek her yıl farklı konumlarda yeniden kurulurlar.

2- Kışla Yerleşmelerinin Fonksiyonel Özellikler

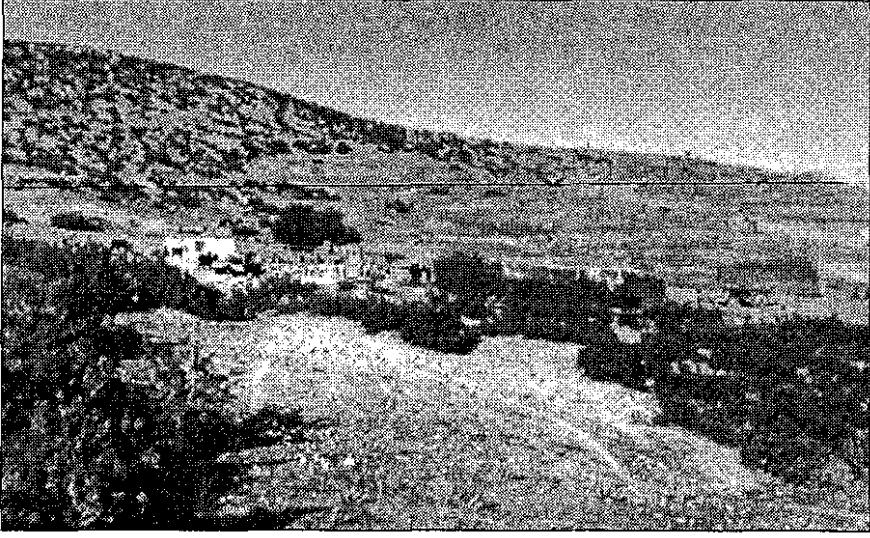
Türkiye’de yükselti farkının meydana getirdiği farklı sıcaklık ve yağış değerleri, dikey doğrultuda birbirinden çok farklı yerleşme ve ekonomik faaliyet alanları meydana getirmiştir. Kırsal kesimde hayvancılık ile uğraşan aileler farklı yükseltilerde yer alan bu alanlara, otlak temin etmek amacıyla yılın değişik mevsimlerinde göç ederek yerleşmeler kurmuşlardır. Kışla yerleşmeleri de, koyun yetiştiriciliği ile geçimini temin eden ailelerin devamlı yerleşmelerine uzak konumlarda ve nadasa bırakılan tarlalar ile fundalık ve hazine arazilerinde ekim-mayıs ayları arasında kurdukları mevsimlik yerleşmelerdir. Bu yerleşmeler, mayıs ayından itibaren terk edilerek yayla yerleşmelerine(Söğüt dağları, Beşparmak dağı, Katrancı dağı) göç edilmektedir. Havanın soğumaya başladığı eylül ayı sonları ile ekim ayı başlarında tekrar kışlak sahalarına göç edilerek kışla yerleşmeleri yeniden kurulur.

Kışla yerleşmesi; Çoban kulübesi, keçilerin barındığı ağıl(dam), koyunların barındığı ağıl(dam), sayvet, kuzuluk ve küspe bölümlerinden oluşan mevsimlik-geçici bir kır yerleşme şeklidir(Fotoğraf : 1, Şekil : 1). Köy, kasaba ve kentlerin uzağındaki mera alanları içerisinde kurulmuş olmaları, eklentileri ve küçükbaş hayvancılık ekonomisinin ortaya çıkardığı

ğı yerleşmeler olmaları ile İvrindi çevresindeki saya yerleşmelerine benzerlik göstermektedir¹⁷. Ancak, bu yöredeki saya yerleşmeleri yıl boyunca daimi kullanılan yerleşmeler olduklarından, kullanma süreleri itibariyle kışla yerleşmelerinden ayrılır. Nitekim kışla yerleşmeleri, kış mevsiminde kullanılan yerleşmelerdir. Bu yönüyle Orta Sakarya Vadisindeki saya yerleşmeleri ile benzerlik göstermektedir. Nitekim YAZICI, bu yöredeki saya yerleşmelerinin, koyun sürülerine sahip ailelerin yerleşmeleri yakınındaki tarım alanlarına zarar vermemesi için köyün uzağında kurdukları ve kış mevsimi süresince 5 aylık (aralık-mayıs) bir dönemde kullanılan yerleşmeler olduklarından bahseder.¹⁸

Çoban kulübesi, kışla yerleşmelerinin en önemli eklentisinden biri olup, sürü sahibinin ailesi ile birlikte kaldığı bölmedir. Tarlalar dışındaki fundalık ve hazine arazileri içinde inşa edilen kışla yerleşmelerinde çoban kulübesi, taş ve çamur harcı kullanılarak inşa edilir (Fotoğraf: 2). Çünkü bu gibi alanlarda ekip-biçme faaliyetleri yapılmadığından, inşa edilen çoban kulübesi kalıcı şekilde inşa edilmiştir. Ancak, bu kulübelerde iki yılda bir kullanılır. Bunun nedeni, Burdur Gölü kıyılarındaki tarımsal faaliyetlerin nadası tarım şeklinde yapılmasıdır. Dolayısıyla, ekilen arazilerin çevresine yakın bir konumdaki çoban kulübesi, o yıl için kullanılmaz. Ancak ertesi yıl bu araziler nadasa bırakıldığından çoban kulübesi tekrar kullanılabilir.

Nadasa bırakılan tarlalar içine inşa edilen çoban kulübesi ise, her yıl yeniden yapılmak zorundadır. Bu kulübelerin duvarları, yörede çalı adı verilen kermes meşesi dallarından inşa edilir. Bu durumda kışla yerleşmesinin kurulduğu alanın çevresindeki fundalıklar, her yıl yapacak temini için tahrip edilir. Taş yapı malzemesinden inşa edilen çoban kulübesinin çatısı tahta ve ağaç dallarıyla örtülmüştür. Duvarları taştan inşa edilen ve yangın tehlikesi olmayan bu tip kulübelerin ısıtılmasında, soba kullanılır. Yakacak odun, çevredeki fundalıklar tahrip edilerek karşılanır. Kermes meşesi ile yan duvarları inşa edilen ikinci tip kulübelerin çatısı ise naylon branda ile örtülmüştür. Bu tip kulübelerde yangın tehlikesi nedeniyle soba kurulmaz. Zira kışla yerleşmeleri soğuk rüzgarlara kapalı kuytu konumlarda inşa edildiklerinden, soğuklardan çok fazla etkilenmezler. Kulübe, güneş ışınlarını aldığı sürece ve brandanın sera etkisiyle, gündüzleri iç ısını korur.

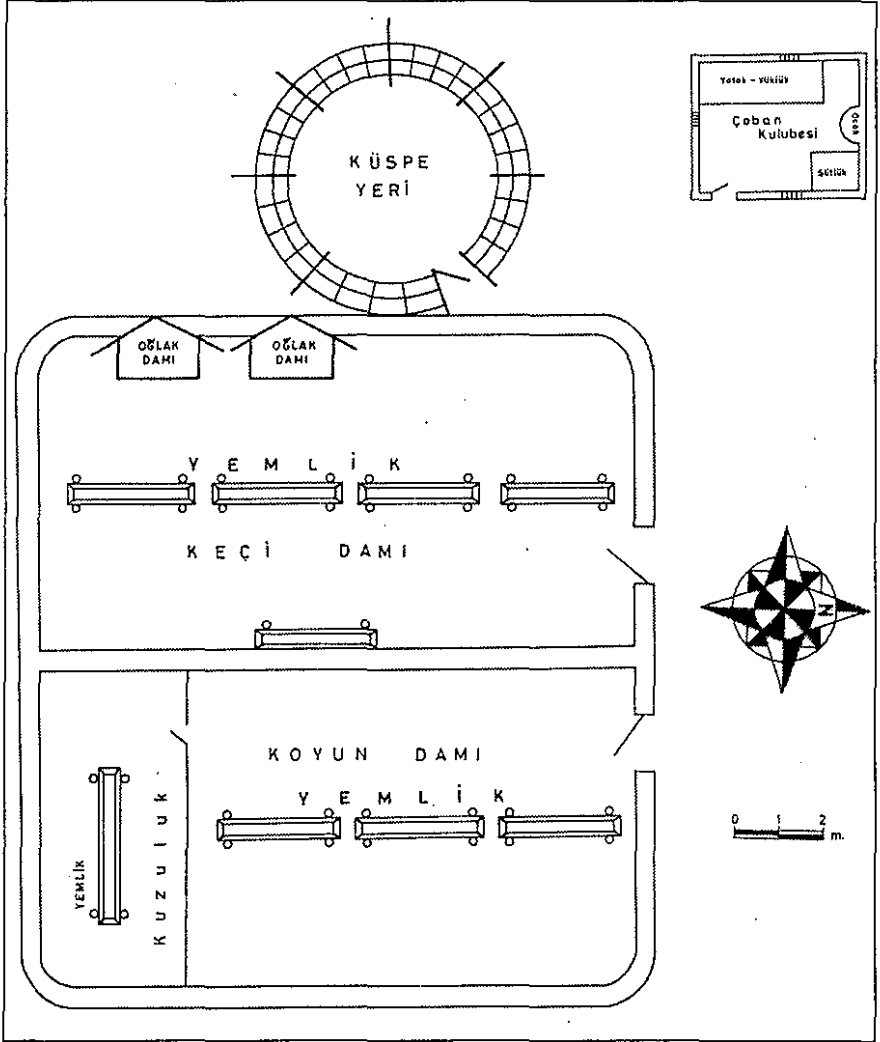
Fotoğraf: 1 Kışla Yerleşmesinin Genel Görünüşü

Çoban kulübeleri tek odalı ve basit olarak inşa edilmiştir. Odanın büyüklüğü, ailenin birey sayısına göre planlanmıştır. Örneğin, nüfusu fazla olan ailelerde çoban kulübesi geniş olarak inşa edilir. Baba, anne ve çocuklar burada kalır. Oysa sadece çobanın barındığı kulübenin boyutları, bir ya da iki kişinin ancak sığabileceği büyüklüktedir.

Kışla yerleşmelerindeki çoban kulübelerinde sütlük bölmesi yoktur. Çünkü, kışla yerleşmelerinde mevsimin büyük bir bölümü hayvanların hamileliği ile geçer. Doğumdan sonra bir süre yavruların beslenmesinde tüketilen süt, kuzuların annelerinden ayrılmasından sonra geri kalan bir-iki aylık dönemde üretilmektedir. Üretilen sütler peynir yapımında değerlendirilmekte ve üretilen peynirler Burdur ve Isparta'daki yerel pazarlarda satışa sunulmaktadır.

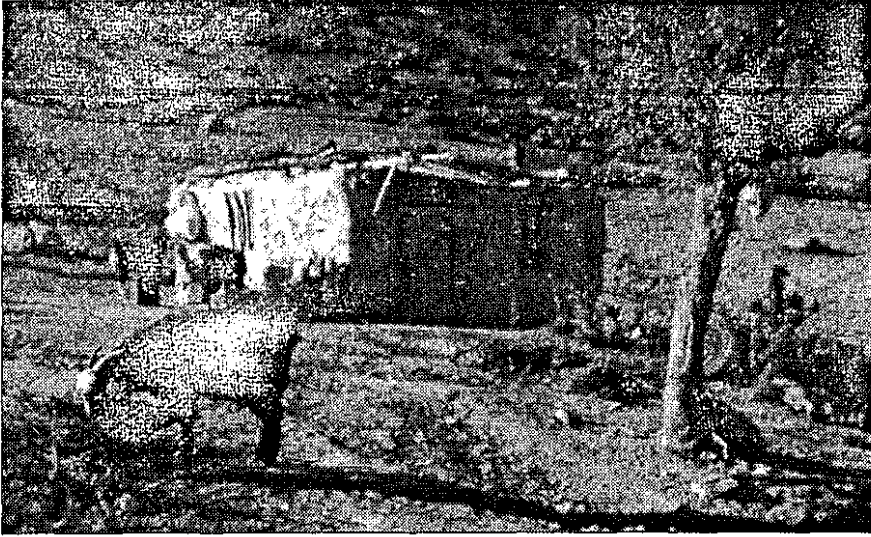
Kışla yerleşmelerinin ikinci fonksiyonel elemanı, koyun ve keçi sayvetidir. Sayvet, Burdur yöresinde devamlı yerleşmelerin uzağında inşa edilmiş, üstü ve üç tarafı kapalı (bazılarında açık) küçükbaş hayvan barınağıdır.

Yörede, küçükbaş hayvancılık faaliyetinin ortaya çıkardığı ve kır yerleşmelerinin önemli bir eklentisi durumunda olan sayvet, söyleniş ve yazılış biçimi çok farklı olmayan, sayvat (sayvant) kelimesiyle aynı olsa gerek. Zira sayvat, Türkiye'nin değişik bölgelerinde farklı fonksiyonlar üst-

Şekil:1- Bir Kışla Yerleşmesi Planı

lenmesine rağmen, ya bir kır yerleşme şekli ya da bir eklentinin adı olarak kullanılmıştır. Nitekim, Dinar (Afyon), Isparta, Acıpayam, Çivril (Denizli), Osmaniye, Alanya (Antalya), Lüleburgaz (Kırklareli)'da, ağıl ve mandıralara verilen ad iken; Eğirdir (Isparta), Tefenni (Burdur), Çal (Denizli), Susurluk (Balıkesir), İnegöl (Bursa) ve Tokat'ta, üstü kapalı yanları açık bir eklenti; Uzunköprü'de (Edirne), samanlık ve üstü kapalı bir eklenti; Biga, Gelibolu (Çanakkale) ve Lüleburgaz (Kırklareli)'da, evlerin dışında üstü örtülü yanları açık genişçe saçak altı ve teras; Silifke, Anamur ve Mut (İçel)'ta, üstü tahta ile örtülmüş yayla evi; Balâ (Ankara)'da, üstü ve üç yanı kapalı, bir yanı açık, kışın odun v.s. şeyler konulan, yazın ise hayvan bağlanan yer olarak kullanılmaktadır¹⁹. Ancak, Burdur yöresinde devamlı yerleşmelerin uzağındaki küçükbaş hayvan barınakları için kullanılmaktadır.

Fotoğraf: 2 Kışla Yerleşmesinin Önemli Eklentisi Olan Çoban Kulübesinden Bir Görünüş

Bu yönüyle sayvetler, kom yerleşmelerine benzer. Nitekim kom yerleşmeleri, Doğu Anadolu Bölgesinde yoğun olarak görülen ve küçükbaş hayvan sürülerini barındırmak amacıyla köy yerleşmelerinin dışında inşa edilen, köyden küçük kırsal yerleşmelerdir²⁰. Ancak kullanma süresi, küçükbaş hayvan sayısı, mesken şekilleri ve kullanılan yapı malzemesi ile kom yerleşmelerinden ayrılırlar.

Koyun ve keçiler, soğuk geçen kış mevsimi süresince ve yağışlı günlerde sayvette barınırlar (Fotoğraf : 3). Havaların kış mevsimine oranla daha sıcak geçtiği ilkbahar ve sonbahar aylarında ise, ağıl eklentisi ile birlikte kullanılır.

— Sayvetlerin üzeri genellikle naylon branda ile örtülmüştür. Bunda amaç, kolay dönebilmesi ve ucuz olmasıdır. Ancak esas önemli fonksiyonu, naylon brandanın sera etkisi yaparak sayveti çok çabuk ısıtmasıdır. Böylece, hem küçükbaş hayvanların kış soğuklarından etkilenmeleri önlenmiş ve hem de devamlı olarak dışkılarla ıslanmış zeminin, sera etkisiyle çabucak kuruması temin edilmiştir. Şayet zemin, dışkılarla ıslak kalsa idi, hayvanlar bu dışkılar üzerinde yatmak zorunda kalacağından hastalığa yakalanma riskleri de artacaktı. Ayrıca, dışkılar üzerinde dolaşmak zorunda olan küçükbaş hayvanların, asitli zeminde ayaklarının yara olması ve kıl kurdu hastalığına yakalanması da önlenmiş olmaktadır.

Naylon brandalar, havaların soğumaya başladığı ekim-kasım aylarından itibaren sayvetin üzerine örtülür. Yağışların ve soğukların sona erdiği nisan-mayıs aylarından itibaren ise toplanır. Bazı kışla yerleşmelerinde ise hiç toplanmadan bir kışlama mevsimi süresince kalır.

Fotoğraf : 3 Kışla Yerleşmesinin Önemli Eklentilerinden Biri Olan Sayvetten Bir Görünüş.

Kışlakların bir diğer fonksiyonel eklentisi, keçi ve koyunların barındığı ağıl eklentisidir. Ağıl, sayvete bitişik olarak inşa edilmiştir. Üzeri açık, etrafı tahta ya da kermes meşesi dallarından inşa edilen bu eklenti, havanın açık ve güneşli geçtiği günlerde koyun ya da keçilerin barınmasına yönelik olarak inşa edilmiştir. Ayrıca, süt sağımı da bu eklentide yapılır.

Kışla yerleşmelerinin en önemli fonksiyonel eklentisi ise, kuzuluklardır. Kuzuluklar, sayvete bazen bitişik, bazen de ayrı olarak inşa edilir. Sayvete bitişik inşa edilen kuzuluk eklentisinin, daima güney cephede yer almasına dikkat edilir. Böylece, kuzulukların hem kuzeyin soğuk rüzgarlarından olumsuz etkilenmeleri önlenmiş ve hem de güneş radyasyonundan uzun süre yararlanılması sağlanmıştır.

Kuzuluk eklentisinin duvarları, tıpkı diğer eklentiler gibi kermes meşesi dalları ile inşa edilmiş olup, çatısı da naylon branda ile örtülmüştür. Kuzuluk eklentisi, kuzu ve oğlakların soğuktan etkilenmemeleri için diğer eklentilere oranla daha özenle inşa edilir. Ayrıca, beslenmeleri için eklentinin iç kısmına yemlik de inşa edilmiştir (Fotoğraf : 4).

Koyun ve keçilerin yavrulama dönemi kış mevsimi ortalarına denk gelmektedir. Koyunların ilk yavrulama dönemi oçak ayıdır. Ancak, çok iyi bakımları durumunda bu dönem bir ay öncesine yani, aralık ayına da denk gelebilmektedir. Koyunlar bakımlı olduklarında yılda iki kez yavrularlar. Özellikle sakız cinsi koyunların yılda iki kez yavruma oranı diğer cinslere göre yüksektir. Bu durum, sakız cinsi koyunların diğer cinslere oranla yörenin iklim şartlarına daha iyi uyum sağladığını göstermektedir. Kuzular, 15-20 günlük olduğunda yem yemeğe ve anneleriyle birlikte merada beslenmeye başlar. Ancak, aynı zamanda annelerinden süt emmeye de devam ederler. Keçilerin yavrulama dönemi ise, 15-20 şubat-tan itibaren başlamaktadır. Oğlaklar 1-1,5 aylık bir süreden sonra yem yemeye ve merada, anneleriyle birlikte beslenmeye başlar. Bunun dışında sabah ve akşam olmak üzere, günde iki kez de suni yemlerle beslenirler. Bilindiği gibi kış mevsiminde merada hayvanların besleneceği besinler yeterli olmadığından, fabrika yemleri(küspe) ile beslenmeleri gerekir.

Kışla yerleşmesinin diğer fonksiyonel bölümü, küspe yeridir (Fotoğraf :5, Şekil :2). Yukarıda da değinildiği üzere, küçükbaş hayvanların kış mevsiminde merada besleneceği besinler yeterli olmadığından, fabrika yemleriyle beslenmeleri gerekir. Küspe yeri de bu amaç için hazırlanır. Genel-

likle kışla yerleşmesinin diğer eklentilerinden ayrı ve yola yakın düz konumlarda hazırlanan küspe yerinin etrafı, ahşap çitlerle çevrilmiştir. Burdur Şeker Fabrikasından temin edilen küspe, yerleşmeye traktörlerle taşınır. Çevresine, davar sayısına göre değişen sayıda yemlikler dizilerek küspe yeri hazırlanmış olur. Koyun ve keçiler, sabah ve akşam olmak üzere iki kez burada beslenir. Koyun başına bir kışlama döneminde ortalama 500 kg küspe tüketilir.

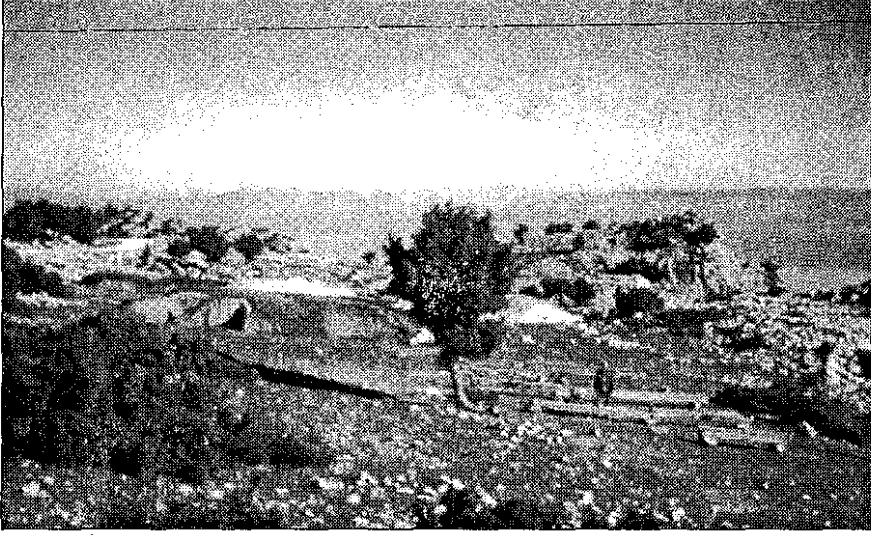

Fotoğraf 4 Kışla Yerleşmelerinin En Önemli Fonksiyonel Bölümünü Olan Kuzuluğun İçten Görüntüsü

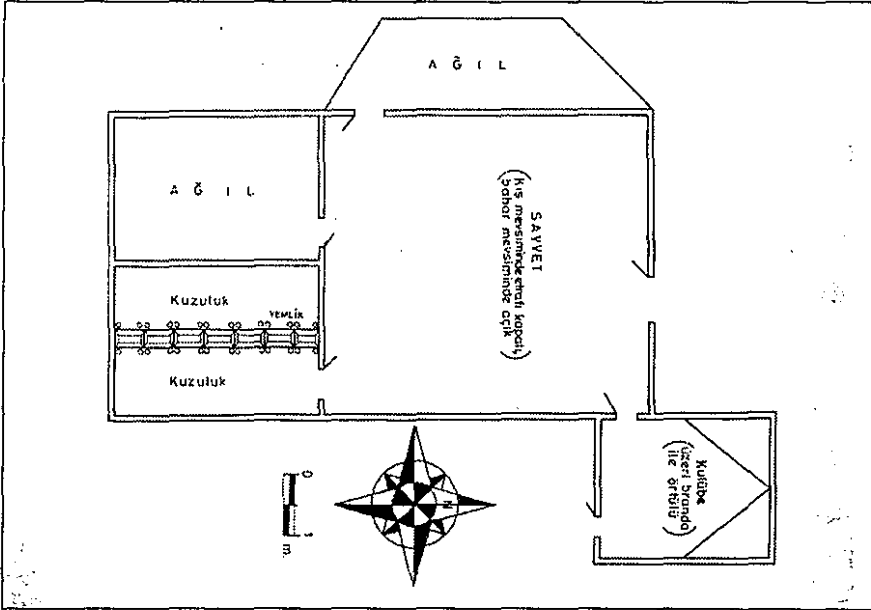
Bilindiği gibi yayla yerleşmeleri, genellikle su kaynakları etrafında ya da su kaynaklarına yakın konumlarında kurulmuştur. Kışla yerleşmeleri ise kış mevsiminde kurulan yerleşmeler olduklarından, yayla yerleşmeleri kadar suya ihtiyaç duymazlar. Ancak, su her bakımdan gerekli olan temel bir ihtiyaçtır.

Burdur gölü kıyılarında kurulmuş olan kışla yerleşmelerinden bazıları, su kaynaklarının bulunduğu konumlarda bazıları ise, su kaynağı bulunmayan konumlarda kurulmuştur. Genellikle çeşme ve kuyu şeklinde olan bu su kaynaklarına, hayvanların su içebileceği şekilde su yalıkları yapılmıştır. Su kaynaklarına uzak konumlarda kurulan kışla yerleşmeleri ise su ihtiyacını, traktör arkasına bağlanarak taşınan su tanklarıyla taşıyarak karşılamaktadır. Genellikle 3 tonluk bir su tankeri, kış mevsimi süre-

since 200-250 baş koyuna, 7-8 gün ancak yetebilmektedir. Havanın kış mevsimine oranla daha sıcak geçtiği bahar mevsimlerinde ise bu süre, 4-5 gün kadardır.

Fotoğraf: 5 Küçükbaş Hayvanların Beslendiği Kışpe Yerinden Bir Görünüş

Şekil: 2 Bir Kışla Yerleşmesi Planı

Küçükbaş hayvancılıkla uğraşan aileler, her yılın hasat mevsimi sonunda kışı geçirmek üzere uygun kışla yerleşme konumlarını seçerek, yerleşmelerini bu konumlarda inşa ederler. Kışla yerleşmelerinin bir bölümü, fundalık ve hazine arazileri üzerine inşa edilirken bir bölümü de, şahısların tapulu arazileri üzerine inşa edilir. Bu durumda sürü sahibi, kışla yerleşmesini kurduğu arazinin idari bağlılığı olan köy muhtarlığına, bir kışlama dönemi için belirlenen miktarda kira parası öder. Bazen de kira bedeli, o yıl için davar başına belirlenen miktar üzerinden ödenir.

3- Kışla yerleşmeleri ile ilgili sorunlar

Yörenin, kışla yerleşmelerinden kaynaklanan en öncelikli sorunu, bitki örtüsünün tahrip edilmesidir. Nitekim, kışla yerleşmesi sakinleri, hem yakacak odun temini ve hem de sayvet, kuzuluk ve ağıl gibi kışla yerleşmesi eklentilerine yapı malzemesi temin etmek için, bitki örtüsü tahrip etmektedir (en yoğun tahribat kermes meşelerinde yapılmaktadır). Tahribatı önlemek amacıyla zaman zaman verilen para cezaları caydırıcı olmamaktadır.

Kışla yerleşmelerinin önemli sorunlarından biri de sağlık sorunudur. Tek odalı basit bir mesken olarak inşa edilen Çoban kulübesi, en temel gereksinim olan uyku ihtiyacını karşılaması yanında, beslenme, barınma ve dinlenme ihtiyacını da karşılamaktadır. Kışla yerleşmesine göç eden aile bireylerinin tümü, havasız ve sağlıksız olan bu eklentide barınmaktadır.

Kışla yerleşmelerinin en önemli sorunlarından biri de su temini sorunudur. Havzada akarsular gibi, kaynak sularının da çok verimli olmaması, kışla yerleşmelerinde sürdürülen hayvancılık faaliyetini olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim, bir çok kışla yerleşmesi sakini su ihtiyacını, uzak konumlardan taşımak suretiyle karşılamaktadır.

Kışla yerleşmelerinin bir diğer sorunu, küçükbaş hayvanların çok ilkel koşullarda ve sağlıksız ortamlarda barınmalarıdır. Buna, yeterince beslenememeleri de eklenince, süt ve kuzu üretimi düşmektedir.

Kışla yerleşmelerinde bir diğer sorun eğitim sorunudur. Köy yerleşmelerinde çocuklarını bırakabilecekleri yakınları olmayan aileler, kışla yerleşmesine göçlerinde, okul çağı çocuklarını da getirirler. Kışla yerleşmesine yakın Köy İlköğretim Okullarına kayıtları yaptırılan öğrenciler, çoğu zaman soğuk, zaman zaman yağmurlu havalarda ve çamurlu ze-

minlerde okullarına gidip gelmektedirler. Çünkü, kış mevsiminde kışla yerleşmelerinin bir çoğuna motorlu araçlarla bile ulaşılammaktadır.

Sonuç

Burdur Gölü havzası Türkiye'nin önemli kışlak sahaları arasında yer alır. Havzada, doğal çevre özelliklerinin tarımsal faaliyetler için yeterince uygun olmaması nedeniyle, dikili alanlar dışında yapılan tahıl tarımı nadaslı tarım şeklinde sürdürülmektedir. Kışla yerleşmeleri de nadaslı tarıma bağlı kalarak her yıl farklı konumlarda yeniden inşa edilirler. Kalıcı olarak inşa edilen bazı çoban kulübeleri dışında, kışla yerleşmesinin tüm eklentileri, her kışlak sezonunun sonunda yıkılır ve ertesi yıl tekrar inşa edilir.

Kışla yerleşmesi; Çoban kulübesi, keçilerin barındığı ağıl(dam), koyunların barındığı ağıl(dam), sayvet, kuzuluk ve küspe bölümlerinden oluşan, mevsimlik-geçici yerleşmelerdir. Kuzey rüzgarlarına kapalı kuytu yerlerde, kar düşmeyen ya da az kar düşen, doğu ve batı kesimlerde güneş radyasyonunu en uzun süreli alabilecek konumlarda inşa edilirler. Kışla yerleşmeleri mayıs ayından itibaren(mayısın ilk haftası) terk edilerek yaylalara (Söğüt dağları, Beşparmak dağı, Katrancık dağı) göç edilmektedir. Yaylalardan kışlak sahalarına dönüş ise, havaların soğumaya başladığı eylül ayı sonları ile ekim ayının başlarına denk gelmektedir. Kışla yerleşmelerinde mevsim nedeniyle kuzu yetiştiriciliği temel ekonomik faaliyet olarak yapılmaktadır.

KAYNAKÇA

- ALAGÖZ,C.A.,1941, *Yayla Tabiri Hakkında Rapor. Birinci Coğrafya Kongresi:Raporlar, Miltzakeler ve Kararlar,Ankara.,s.151.*
- DENKER,B.,1960, *Güneydoğu Toroslar'da Göçebelik (Dr.Wolf Dieter Hütterohl'a Göre). Türk Coğrafya Dergisi. Sayı: 20, İstanbul.*
- DOĞANAY,H.,1997, *Türkiye Beşerî Coğrafyası. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 2982, İstanbul, s.273-278.*
- EMİROĞLU,M.,1977, *Bolu'da Geçici Bir Yerleşme Tipi; GÜZLE. D.T.C.F. Coğrafya Araştırmaları Dergisi 8. Ankara.*
- KÖSE, A., 1995, *İvrindi Çevresinde Savaş Yerleşmeleri. Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Bölümü, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:1,Erzurum.*
- ÖNGÖR,S.,1975, *Coğrafya Terimleri Sözlüğü. Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, s.196.*
- ÖZÇAĞLAR, A,1997, *Türkiye'de Belediye Örgütülü Yerleşmeler(Kasaba-Şehirler). Ekol Yayınevi, Ankara,s.12.*
- ÖZEY,R., 1987, *Dumlulu çevresinde Konu yerleşmeleri. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Sayı:49, İstanbul, s.119-126.*
- SUNGUR,K.A.,1978,*Burdur, Acıgöl Depresyonları ve Tefenni Ovası'nın Fiziki Coğrafyası. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayını No:95, İstanbul, s.1-86.*
- TANOĞLU,A.,1954, *İskân Coğrafyası. Esas Fikirler, Problemler ve Metot. Türkiyat Mecmuası, Cilt: XI, İstanbul, s.15-17.*
- TANOĞLU, A.,1969, *Niğis ve Yerleşme. Taş Matbaası, İstanbul., s.220.*
- TUNÇDİLEK,N.,1964, *Türkiye'de Yaylalar ve Yaylacılık. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi 7, İstanbul.,s.15-28.*
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, Cilt, X(S-T),1978, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, s. 3561.*
- YAZICI, H.,1991, *Lâçin Köyünde (Eskişelir-Sarıcakaya) Geçici Yerleşme Şekilleri. Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, Erzurum, s.186-212.*
- YÜCEL, T., 1988,*Türkiye'de Kır Yerleşme Tipleri. Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Dergisi, Ankara, Üniversitesi Basımevi, Ankara., s.64-65.*

NOTLAR

- 1 ALAGÖZ,C.A.,1941, *Yayla Tabiri Hakkında Rapor. Birinci Coğrafya Kongresi:Raporlar, Müzakereler ve Kararlar,Ankara.,s.151.*
- 2 ALAGÖZ,C.A.,1941, a.g.e., s.152.
- 3 ALAGÖZ,C.A.,1941, a.g.e., s.150-157
- 4 EMİROĞLU, M.,1977, *Bolu'da Yaylalar ve Yaylacılık. D.T.C.F.,Yay.,No:272, Ankara.*
- 5 DOĞANAY, H.,1997, *Türkiye Beşerî Coğrafyası. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları 2982, İstanbul, s.273-278.*
- 6 YÜCEL,T.,1988,*Türkiye'de Kır Yerleşme Tipleri. Türk Kültürü Arş. Enst. Derg.,Ankara Üniv. Basımevi, Ankara., s.64-65.*
- 7 TANOĞLU,A.,1954, *İşkân Coğrafyası. Esas Fikirler, Problemler ve Metod. Türkiyat Mecmuası, Cilt: XI, İstanbul, s.15-17.*
- 8 ÖNGÖR,S.,1975, *Coğrafya Terimleri Sözlüğü. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s.196.*
- 9 TUNÇDİLEK,N.,1964, *Türkiye'de Yaylalar ve Yaylacılık. İstanbul Üniv. Coğr. Enst. Derg. 7, İstanbul. s.15-28.*
- 10 TANOĞLU,A.,1969, *Nüfus ve Yerleşme. Taş Matbaası, İstanbul., s.220.*
- 11 EMİROĞLU,M.,1977, *Bolu'da Geçici Bir Yerleşme Tipi; GÜZLE. D.T.C.F. Coğr. Arş. Derg. 8. Ankara.*
- 12 DENKER,B.,1960, *Gitneydoğu Toroslar'da Göçebelik (Dr.Wolf Dieter Hütteroth'a Göre). Türk Coğrafya Dergisi. Sayı: 20, İstanbul.*
- 13 ÖZÇAĞLAR, A,1997, *Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler(Kasaba-Şehirler). Ekol Yayınevi, Ankara,s.12.*
- 14 TANOĞLU,A.,1954, a.g.e., s.15.
- 15 SUNGUR, K.A., 1978, *Burdur, Acıgöl Depresyonları ve Tefenni Ovasının Fizikî Coğrafyası. İstanbul Üniv. Coğr. Enst. Yay., No: 95, İstanbul, s.1-86.*
- 16 SUNGUR,K.A.,1978, a.g.e., s.81-82
- 17 KÖSE, A., 1995, *İvrindi Çevresinde Savaş Yerleşmeleri. Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Bölümü, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:1,Erzurum.*
- 18 YAZICI, H.,1991, *Lâçin Köyünde (Eskişehir-Sarıcakaya) Geçici Yerleşme Şekilleri. Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, Erzurum, s.186-212.*
- 19 *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, Cilt, X (S-T),1978, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, s. 3561.*
- 20 ÖZEY,R., 1987, *Dımlı Çevresinde Kom Yerleşmeleri. Türk Dinyası Araştırmaları Vakfı, Sayı: 49, İstanbul, s.119-126.*